

רשימת ספרי "בן מלך"

שיצאו לאור עד עתה:

- חתומות
- ספרית העומר והג
- השבועות
- ימי בין המצרים - גלות
- וסגולה
- ימים נוראים
- חת הסוכות
- תוכח
- ימי המדבר
- הגדה של פסח
- כעני מצוות ותמידיות
- שבקדושה
- זמרת המדבר
- שיר השירים
- שבת קודש
- מידת הכבוד
- שמע כענב
- עניינים בשי"ס ובהלכה
- זמירות שבי"ט
- ראשית ח"א - מאמרי
- מבוא בראשית-נג
- בראשית ח"ב - לך
- לך-גלות
- בראשית ח"ג - וצא-וחד
- שמות ח"א - שמות-בשלח
- שמות ח"ב - שמות-במדבר
- ירחי-משפטים
- שמות ח"ג - תרומה-פקודי
- וקראת ח"א - וקראת-מצרע
- במדבר ח"א - במדבר-שלח

ניתן להשיג: mechonenbenlech@gmail.com
 בארה"ב ניתן להשיג: mechonenbenlech@gmail.com
 Warchouse: 8482450220

אוצרות בן מלך

בסייעתא דשמיא

מתורתו של רבינו הגדול רבי לייב מינצברג זצוק"ל רבה של קהל עדת ירושלים

פרשת ויחי
 גליון מס' 87

פרשת ויחי

טמונה סגולה עשרו ואיכותו של העם, בהיותו מורכב משבטים שונים ומיוחדים זה מזה, אשר יחדיו מקיימים הם את שלמות בנין העם בכללותו, אשר לא יחסר כל בו.

ומעתה יבואר, כי כאשר מברך יעקב את יוסף, וקובע שאפרים ומנשה יהיו נמנים כשבטים בפני עצמם, אין משמעות הדבר כקריאת שם ותואר גרידא, אלא משמעותו היא כי אפרים ומנשה יהיו כה מיוחדים בעניינם, עד שתכונות נפשם המיוחדות יצדיקו ויחייבו

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך, ונתתיך לקהל עמים, ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחרוך אחוזת עולם. ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה, לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (מז, ד-ה)

לאור ברכת ה' את יעקב ונתתיך לקהל עמים - כלומר שבני יחולקו לשבטים מיוחדים זה מזה - קובע יעקב בפרשה זו כי אפרים ומנשה בני יוסף אף הם יחשבו כראובן ושמעון, כלומר שלא יהא מעמדם כשתי 'משפחות' היוצאים משבט יוסף, אלא מעמדם יהא כשני 'שבטים' מיוחדים לעצמם.

יש להתבונן בזה, מהו יתרון המעלה והמשמעות המיוחדת שבהגדרה זו, לפיה נחשבים אפרים ומנשה כשבטים מיוחדים לעצמם, והלא לכאורה ניתן לקבוע כן באותה המידה גם בבני ראובן, ולכנות את 'חנוך ופלוה חצרון וכרמי' - כארבעה שבטים מיוחדים לעצמם.

והנה יסוד הדבר כבר נעוץ בברכת ה' את יעקב לעשותו לקהל עמים, דהיינו שיצאו ממנו שבטים הנקראים עמים. והנה ביארנו בזה במקו"א כי ענין שנים עשר השבטים משמעותו בראש ובראשונה - עם הכולל בו שנים עשר פלגים בעלי גוונים שונים, אשר לכל אחד מהם סגולות מיוחדות לפי אופיו, ולכן גם ייעודו ומגמתו של כל שבט שונה מזולתו, ודווקא בכך

בגליון

פרשת ויחי

ביאורי פסוקים..... עמוד 1

היכל השבת

ברכת מעין שבע..... עמוד 7

ביאורי עניינים

וכל מעשיך יהיו לשם שמים..... עמוד 9

פרנס השבוע

טבת תש"פ

עץ חיים היא למחזיקים בה

הוצאות הדפסת גליון זה נודבו לזינוי הרבים ע"י ידידנו הנכבד מחשובי אברכי קהילתנו מתומכי מכונני

הרב **החפץ בעילום שמו**

לרגל שמחה השרויה במעונו

זכות הפצת אור תורתו ובהירה של רבינו בעל הבן מלך תעמוד לו ולמשפחתו להתברך בכל הברכות האמורות למחזיקי התורה לראות ברכה והצלחה בכל אשר יפנה

להנחות ותרומות "פרנס השבוע/החודש" אפשר להתקשר לטלפון מס' 8422488-054

יו"ל ע"י מכון 'כתבי בן מלך'

לתרומות והנצחות נא לפנות ל-054-8422488

לקבלת העלון במייל, ניתן להצטרף בכתובת
mechonbenmelech@gmail.com

כתובת המכון: אוהב ישראל 1/9, ביתר עילית

לתגובות והערות נא לפנות ל-052-7616048

לקהל שוחרי תורת ה'בן מלך' ואוהבי התורה בכל מקום שהם

הננו בזה בקריאה של חיבה לשוחרי התורה,
להיות שותפים וידידים איתנים למפעל הכביר של מכוננו
להפיץ על פני תבל את אורו המיוחד והבהיר בתורה של
מורנו ורבינו בעל ה'בן מלך' זצוק"ל

ולתמוך בבית היוצר 'מכון כתבי בן מלך', אשר אך ורק מכוחו יוצאים
לאור כל גנזי תורתו של רבינו ושיעוריו המרובים, כאשר זכינו לראות את
הכרכים הרבים נדפסים ויוצאים לאור עולם, ופתחו אופקים חדשים בפני
כלל שוחרי התורה

מהררי ציון יוצאת הקריאה, בואו לעזרת ה' בגבורים, המשימה הגדולה
עדיין לא הושלמה ודורשת משאבים רבים מדי חודש בחדשו. נא זכו
והצטרפו להימנות למצווה חשובה זו של הרבצת והפצת אור התורה
לזכות את הרבים, הטו שכס וטלו חלק במשימה הגדולה.

פנו עתה להנהלת המכון והצטרפו למשפחת התורמים והמנויים
לדבר המצווה הגדולה הנתונה בידינו

באין מענה השאירו הודעתכם ונשוב אליכם בהקדם.

בשורה טובה למבקשי ה'

ניתן להאזין לשיעורי רבינו זצוק"ל בקו השיעורים 'קו בן מלך'

03-3077354

ישנה אפשרות לבחור במאגר הממוחשב ולהאזין לשיעורים בפרשת השבוע

שמעו ותחי נפשכם

ויהי רצון שנוכה להגדיל תורה ולהאדירה

מכון כתבי בן מלך
ההנהלה

ספרים
למועדי השנה
•
סדרת ספרים
ביאורים ופירושים
על תשעה חומשי תורה
•
שיעורים
על חומ"ש
•
ספרי
המת והמחשבה
•
ביאורי סודות
•
אמונת ומצוות
•
מגילת
תורה ודעה
•
אונגרים
תורה ודעה

הנצחות תורמים

קו בן מלך

03-3077354

הנצחה במזון

סיעות 34 מנהל המזון

עמותת חסדתי כבוד מנסה
ליטמון סיעות רבות
מודלקים לפי נתיבים
בכל התרומות

הכשרת ספרי בן מלך
ספרות ומסורת ברוח התורה

טלפון והתחלה: 054-8422488

כתובת: אוהב ישראל 1/9

ביתר עילית

קמפוס מוסדות לפי סעיף 46

התחנות הארציות

mechonbenmelech@gmail.com

שהיו פני יוסף דומין ליעקב, מנין, שכך הוא אומר וישראל אהב את יוסף מכל בניו 'כי בן זקונים הוא לו' (לז, ג). והרי בנימין קטן ממנו והוא אומר בן זקונים, אלא שהיה איקונין דומה לו וכו' מה יעקב העמיד שבטים, אף יוסף העמיד שבטים, שנאמר 'אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי'.

מבואר בזה, כי מנשה ואפרים בני יוסף, הם נצר ושאריית לעם שהיה עתיד יוסף להעמיד כדוגמת יעקב אביו. כי אכן עד שלא באו יעקב ובניו מצרימה, היתה זו מחשבת יוסף, להעמיד על זו הדרך משפחת שבטים שלמה במקביל למשפחת יעקב אביו, אך משתאחדו המשפחות, ובטלה המחשבה להקים משפחה נפרדת משלו, אחר שחזר שוב להימנות בין בני יעקב כבראשונה.

ואמנם זאת אומר יעקב ליוסף, כי אף עתה, לאחר משפחת יוסף כבר חזרה ונצטרפה למשפחת יעקב, ובני יוסף אשר יולדו מכאן ואילך יהיו שוים בעניינם ובגדרם כבני שאר השבטים, מכל מקום, מנשה ואפרים שנולדו בארץ מצרים עד שלא בא יעקב לשם, כאשר עדיין היו אמורים להיות שבטים לעצמם במשפחת יוסף - כיון שעלו שוב לא ירדו ממעלתם, אלא יוסיפו להיות נחשבים כשבטים לעצמם בכלל המשפחה המאוחדת, ולהימנות בשורה אחת עם שאר שבטי ישראל - 'כראובן ושמעון יהיו לי'.

* * *

המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים, ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק, וידגו לרוב בקרב הארץ (מח, טז)

ברכה זו נועדה לקיים מה שאמר ליוסף 'ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי'.

והנה מעמדם של אפרים ומנשה להיות כל אחד שבת בפני עצמו, מתבטא בכמה עניינים יסודיים, אשר כולם נכללים בברכתו של יעקב כדלהלן.

א. 'המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים' - ברכת שמירה וגאולה נצחית המובטחת לכל שבת מישראל, שכן אמרו חז"ל 'גמירי דלא כלה שבטא' (בבא בתרא קטו:), שקבלה ביד חכמים שלא יכלה שבת שלם מישראל, כי הנה אלמלא לא זכה יוסף אלא בחלק אחד כשאר אחיו, היה אפשר שיתקיים 'שבת יוסף' ע"י משפחה אחת מבניו ואילו משפחת השני תכלה. אבל בהיות מנשה ואפרים שני שבטים נפרדים, הרי שענין

את מעמדם כשני שבטים. ובעוד שבני שאר השבטים אינם חלוקים אלא למשפחות שבתוך השבט, משום שההבדלים הקלים ביניהם אינם מהווים סיבה לייחודם כשני פלגים שונים, ולהעמיד נחלות נפרדות עבור כל משפחה ומשפחה, הרי שאפרים ומנשה יובדלו בעניינם כמידת ההבדל שבין שני שבטים - 'כראובן ושמעון יהיו לי' - אשר באמת יזדקקו בשל כך לנחלות נפרדות בארץ.

* * *

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים, עד בואי אליך מצרימה, לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (מח, ה)

בפרשה זו קבע יעקב כי 'אפרים ומנשה' בני יוסף יהיו נחשבים לו 'כראובן ושמעון', כלומר, שלא יהא מעמדם רק כשתי משפחות המסתעפות משבט יוסף, אלא כשני שבטים מיוחדים לעצמם.

אמנם עדיין יש להתבונן כיצד שייך למנותם בשורה אחת עם אחי אביהם, אחר שמקומם בסדר הדורות אינו שונה משאר בני השבטים, דור שלישי ליעקב.

עוד יש להתבונן, מהו הטעם שתלה יעקב את עליית מנשה ואפרים לדרגת שבטים בכך שהם 'נולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה', והרי לשם סימן היכר בעלמא לא הוצרך לומר זאת, אחר שהוא מפרש ואומר כי למנשה ואפרים הוא מתכוון, ושאר בניו מכאן ולהבא יהיו נקראים על שם אחיהם. ומה מלמדנו תוספת דברים זו.

והנראה בזה, כי כאשר נמכר יוסף לעבד, הרי היתה כוונת האחים לנתקו כליל מן המשפחה, ולקבוע מציאות קיימת שבה יוסף איננו ומשפחת יעקב קמה בלעדיו, כפי שהם מציגים עצמם בפרשה הקודמת (מב, יג) 'שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו'. אולם יוסף, מחשבה אחרת היתה עמו, וכאשר נפרד ממשפחתו והתנתק מבית אביו, גמר אומר להקים משפחה משלו, לפי הדרך הישירה שהתוו אבותיו וברוח אמונתם, למרות שהוא מנותק ממשפחתו שנתורה אחריו בארץ כנען.

והוא אשר אמרו חז"ל (סוטה לו:) היה ראוי יוסף לצאת ממנו שנים עשר שבטים, כדרך שיצאו מיעקב אביו, שנאמר 'אלה תולדות יעקב יוסף'. ועוד איתא במדרש (תנחומא וישב ה) 'אלה תולדות יעקב יוסף',

'לא כלה שבטא' מובטח ועומד כלפי כל אחד מהם בפני עצמו.

ב. 'ויקרא בהם שמי ושם אבותי ויצחק' - החשיבות המיוחדת והמעלה הגדולה שניתנה להם, בעצם יחוסם כיוצאי חלציו של יעקב, בכך שהם שוים במעמדם ובגדולתם לשאר שבטי י-ה, ששם האבות הקדושים נקרא עליהם. כלומר שאין להחשיבים כ'נכדי האבות', אלא כמוהם כ'בני האבות'.

ג. 'וידגו לרוב' - ברכה מיוחדת שנתקיימה באפרים ומנשה להיות כשני שבטים בגודלם, שזרעם נתרבה באופן מיוחד עד שמספר צאצאיו של כל אחד מהם לא היה פחות משאר השבטים. כי הנה לאור היותם דור שני לשבטים, הרי שמטבע הדברים, על מספרם להיות פחות בהרבה מכל שבט אחר מהדור הראשון. ולמרות כך, במנין הפקודים בפרשת במדבר ובפרשת פינחס, היה מספרם דומה למספר שאר השבטים. ועוד המשיכו להתרבות ביותר, כאשר באו לארץ כמבואר בספר יהושע - 'וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתת לי נחלה גורל אחד וחבל אחד, ואני עם רב, עד אשר עד כה ברכני ה' (יז, יד).

ד. 'בקרב הארץ' - מאחר שאפרים ומנשה נחשבים לשני שבטים, אף נחלו שתי נחלות נפרדות בארץ, ככל שני שבטים בישראל.

* * *

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם, את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם (מט, א-ב)

שני פסוקים אלו שבהם פותח יעקב את דבריו, נראים לכאורה חוזרים על עצמם, שאחר שכבר קרא ואסף את בניו 'האספו ואגידה לכם', שוב קורא אליהם ואומר 'הקבצו ושמעו בני יעקב וגו'.

ונראה לבאר כי שתי קריאות אלו מורים על שני חלקים הכלולים בדברי יעקב אל בניו בפרשה זו.

החלק האחד הוא, 'אשר יקרא אתכם באחרית הימים' - כלומר גילוי העתיד, הכולל את הברכות המיוחדות שבהם בירך יעקב את כל אחד מבניו בפני עצמו.

והחלק השני הוא, 'שמעו אל ישראל אביכם' - דברי הצוואה, שבה קבע יעקב את מעמדם ודרגת חשיבותם של האחים זה כלפי זה, בתוך משפחת

ישראל. ענין הצוואה כולל את נטילת הבכורה מראובן - 'ראובן בכורי אתה כוחי וראשית אוני', יתר שאת ויתר עז, פחו כמים אל תותר' והעברתה ליוסף - 'ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם, תהיין לראש יוסף ולקדקוד גזיר אחיו'.

אמנם שונה מסירת הצוואה מנתינת הברכות, כי הברכה המיוחדת שניתנה לכל אחד מן הבנים, אינה ענין אלא למתברך בלבד, שהוא לבדו זכה במעלה המיוחדת לו, ואין ברכתו של אדם נוגעת בשל חבירו, אולם קביעת ההנהגה והמעמדות בתוככי האחים עצמם, אינה מהווה ברכה פרטית לבעל המעמד לבדו, אלא צוואה הנועדת לכל הבנים כאחד, להיות מחוייבים לה ולפעול על פיה, ולהכיר במעמדו של החשוב מביניהם.

גם נתינת המלכות ליהודה אינה ברכה פרטית, אלא ענין המכוון כלפי אחיו - 'יהודה אתה יודוך אחיך ירך בעורף אויביך ישתחו לך בני אביך'. כמו"כ הרחקת שמעון ולוי והפרדתם בקהל ישראל - 'בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי וגו' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל'.

ומעתה יבוארו הכתובים היטב, קריאת יעקב אל בניו לצורך נתינת הברכות, נאמרה בלשון 'האספו ואגידה לכם'. אין כאן ציווי והוראה, אלא 'הגדה' - כלומר גילוי וסיפור דברים בלבד. כמו"כ לשון 'אסיפה' אין במשמעותה אלא התכנסות גרידא לשם שמיעת הדברים, שכן לצורך עצם נתינת הברכות, לא נדרשה בהכרח התקבצות כל האחים, והיה אפשר שיתברך כל אחד בנפרד, ולא דווקא במעמד כולם.

כמו כן בפסוק זה, לא הזכיר שהם 'בני יעקב', ושהוא 'ישראל אביהם', כי גילוי העתידות אינו שייך דווקא לכך שהוא אביהם והם בניו, והיה יכול גם אדם זר לומר להם זאת.

מה שאין כן בקריאתו אליהם לשם מסירת הצוואה, נקט יעקב לשון 'הקבצו ושמעו בני יעקב, ושמעו אל ישראל אביכם', שיש בו ענין ציווי והוראה - לשמוע בקול אביהם. ולכן הדגיש כאן שהם 'בני יעקב' והוא 'ישראל אביהם', כי רק האב יכול לקבוע לבניו את סדרי הירושה ובחירת המלך מביניהם.

והואיל וקביעת המלכות והבכורה נוגעת לכל האחים כאחד, ומכוונת כלפי כלל המשפחה, לפיכך נדרשה בכאן 'התקבצות' דווקא, כלומר התאגדות כל

הבנים לחטיבה אחת. שתהא הכרת המלוכה והבכורה נמסרת בנוכחות כל בני המשפחה הכפופים לה.

* * *

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, וזאת אשר דיבר להם אביהם ויברך אותם, איש אשר כברכתו ברך אותם (מט, כח)

וכתב רש"י - 'ברך אותם - לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו, מה תלמוד לומר ברך אותם, לפי שנתן ליהודה גבורתו של אריה, ולבנימין חטיפתו של זאב, ולנפתלי קלותו של איל, יכול שלא כללן בכל הברכות, תלמוד לומר ברך אותם.'

והדברים צריכים תלמוד רב, כי אם אכן בסופו של דבר ניתנו כל הברכות לכולם, במה אפוא נתייחד כל אחד ואחד, ומה תועלת ישנה בברכה שניתנה בתחילה במיוחד לו.

ועיין 'גור אריה' למהר"ל שכתב - 'אינו רוצה לומר שכולם שוים בברכתם, דאם כן 'לא יסור שבט מיהודה' יהיה שייך אצל כל אחד ואחד וזה לא יתכן, וכן כל הברכות, אלא כי מה שיש ביהודה גבורת ארי ולבנימין זאב - בדבר מה ממנו יהיו שוים שיהיה לראובן קצת דמיון אל ארי, אבל לא ארי גמור, אבל העיקר הוא באותו שבט שנתברך באותה הברכה, רק שכולל כולם יחד בדבר מה מן הברכות יהיו כולם שוים.'

וביאור הדברים, כי בוודאי כל ברכה שניתנה לכל שבט, זו היא אכן הברכה המיוחדת לו, ובמעלה זו יתבטא עיקר יחודו ועניינו, אלא שהוסיף יעקב לברכם בכלליות, דהיינו שלא יהיה אף אחד מהם משולל משאר המעלות שלא נתברך בהם בעיקר עניינו, אלא כל מעלה שניחן בה אחד מהשבטים באופן מיוחד, הרי שעל כל פנים במידה מסויימת יהא גם לכולם חלק בה, על מנת שלא יהיו מחוסרים משלימותם, ועוד כי אלמלא כן לא היה קשר נכון ושיתוף אמיתי בין האחים, כי בהעדר תכונות משותפות היו מחוסרים מאחדותם כגוי אחד.

הנה כי כן, תכלית שלמות הברכה מתקיימת דווקא בהתמזגות 'קהל גויים' לכלל 'גוי אחד', כאשר כל אחד

ואחד בולט במעלתו המיוחדת, אך מאידך אינו משולל ממעלות שאר אחיו.

*

ויש בזה גם לימוד מוסרי בדרכי החיים והעבודה עבור כל אדם השואף לשלימות, כי הגם שכל אחד מיוחד במעלותיו ותכונות נפשו, וכשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות, וכל איש ואיש יחודו וסגולתו עמו - מכל מקום אין ראוי לאדם השוקד על השלמת נפשו, להסתפק במוטע שבידו, להצטמצם רק בצדדי תכונותיו החזקים בנפשו ולהניח את שאר המעלות שיהיו מופקעות מידו כליל, אלא לעולם יתאמץ אדם להשלים קומתו ולהכביר מעלות על מעלותיו, עד שלא יתיר שום מעלה ומידה נכונה שאין לו חלק ונחלה בה. והדברים אמורים אף בתחומים שבאמת אין בכוחו להשיגם במלואם, הרי שעל כל פנים תהא לו זיקה כלשהי אליהם ולא יהיה משולל מהם לחלוטין, כי בהיות האדם מופקע לגמרי ממעלה נכונה אחת או תחום נכבד מסויים - מהווה הדבר חסרון מהותי בשלימותו, ותן לחכם ויחכם עוד.

* * *

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, וזאת אשר דיבר להם אביהם ויברך אותם, איש אשר כברכתו ברך אותם (מט, כח)

מבואר בכתוב שדברי יעקב היה בהם משמעות כפולה של דיבור וברכה - 'וזאת אשר דיבר להם אביהם, ויברך אותם'. וגם בתחילת דבריו לא הקדים לומר שבא לברך אותם. [ויש מפרשים ש'ויברך אותם' הוא דבר נוסף על מה ש'דיבר להם', כלומר שגם ברך את כל אחד ולא כתבה התורה מה היא הברכה].

והיינו כמו שנתבאר לעיל כי עיקר דברו של יעקב היה לקבוע את תכונתו של כל אחד ואחד מהם, ולייעד על פי תכונתו של כל שבט את מעמדו בעם ישראל, יהודה מלך, יששכר עוסק בתורה, זבולון עוסק בפרקמטיא, דן ידיו עמו, וכן כולם. שכן כאב מייסד המשפחה, הוא זה שהציב את מעמדו ותפקידו המסויים של כל אחד ואחד בעתיד האומה.

אכן זה נחשב גם ברכה, שהרי כל היעודים הללו הם מעלות, וברך אותם שיקבלו כל אחד את מעלתו

1. כן מצינו כי אבני החושן אשר נשאו את שמות שבטי ישראל, היו מסוגים וצבעים שונים זה מזה (ופשוט שגווני האבנים היו תואמים לענייני המיוחד של כל שבט), ולצד היותם שונים ומיוחדים כל אבן לעצמו - היו מרכיבים תכשיט אחד המאגד את כולם יחדיו.

באה כהמשך לברכותיו של יעקב, שיעקב קבע לכל אחד מה יהיה עניינו ותחומו ומשה ברכו שיצליח בכך. ולכן ביעקב כתיב בהקדמת דבריו - 'האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם' כי בא להודיעם מה שיקרא אותם באחרית הימים, כלומר כשיהיו לעם, ורק בסיום דבריו כתיב - 'כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דיבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם' (מט, כח). כי הברכה היא רק תוצאה מהודעה זו.

אבל משה רבינו בא לכתחילה לברך אותם, כלומר להוסיף ברכה על הדבר המסויים שיש לכל אחד מהשבטים, ולכן כתוב מלכתחילה 'וזאת הברכה אשר ברכ משה'.

והטעם פשוט, כי הקובע הוא האב, ולכן יעקב אבינו הוא שקבע לבניו מה יהיה מעמדם ומקומם בעם ישראל. אבל אחר כך בימי משה כבר היו קבועים בסגנונם המיוחד, אלא שבירך את כל אחד שיצליח במה שהוא עוסק, בדבר שנקבע עליו.

המיוחדת לו, ויצליחו לקבוע ולהעמיד את עצמם, כל אחד במעלתו.

ובמדרש - 'וזאת אשר דיבר להם אביהם, 'זאת' אין כתיב כאן אלא 'וזאת', אמר עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם, וממקום שפסקתי הוא מברך אתכם, שנאמר 'וזאת אשר דיבר להם', וכיון שעמד משה פתח להם 'וזאת הברכה' מהיכן שפסק להם אביהם' (ילקו"ש ויהי רמו קסא).

והנה פשוט שלא שב משה לברך את מה שיעקב כבר ברך, אלא הוסיף עליהם, ויש להגדיר מה ההבדל בין ברכתיו של יעקב וברכותיו של משה.

ונראה שבעוד שיעקר ברכתיו של יעקב התרכזו בקביעת מעמדו ותפקידו של כל אחד מהם, לעומת זאת משה רבינו לא קבע עליהם מה שהם יהיו, אלא ברכם שיצליחו וישגשגו בתפקיד המסויים והיעוד שכבר קבע יעקב לכל אחד מהם. וזה כוונת חז"ל שברכת משה

היכל השבת

פסוקי דזמרה של שבת

השמים מספרים כבוד א-ל

נימה של תודה. ואילו השבח על גדלו וכבוד מלכותו, מתבטא יותר בצורה של שיר שמשוררים לכבודו. נמצא כי בכל יום הזמרה לפניו היא בגוון של הודאה לשמו, ואילו בשבת, הוא גוון של שירה לפניו - מזמור שיר ליום השבת.

בימות החול אנו פותחים אחרי 'ברוך שאמר', ב'מזמור לתודה', ואילו בשבת פותחים את פסוקי דזמרה ב'מזמור שיר ליום השבת'.

וכן קודם 'ברוך שאמר' [בנוסף ספרד] אחר 'מזמור שיר חנוכת הבית'. בימות החול אנו אומרים 'למנצח בנגינות אלוקים יחנונו ויברכנו', אשר הוא שבח לה' על חסדו והנהגתו את בראיו. ובשבת פותחים - 'למנצח מזמור לדוד. השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע'.

כי כאמור בשבת אנו מתעוררים לשבח ולהלל לשם כבוד מלכותו, מצד גילוי כבודו שאנו מבחינים על ידי הבריאה. משום שבשבת אין מבטנו מופנה

השירים והתשבחות אשר אנו מהללים לשמו יתברך על הנהגתו בבריאה, מתחלקים לשני סוגים. האחד הוא השבח וההודאה לה' על רב טובו וחסדו עם בריותיו, כי מלאה הארץ חסדו. ונוסף לזה הוא השיר והשבח על עצם גדלו וכבוד מלכותו הנגלה בעולם. כי אכן בכללות הנהגת ה' את הבריאה מתבטאים שני ענינים הללו, רוב חסדו, וכבוד גדלו.

בימות החול כשאנו באים לומר ולהלל לשמו בפסוקי דזמרה, וכן בשאר חלקי התפילה, אנו מביעים בעיקר שבח על רוב חסדו וטובו עם בריותיו, המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. אבל בשבת - יומו של הקב"ה, אשר בו נתעלה וישב על כסא כבודו, אז אנו מהללים ומשוררים לפניו יתברך על גודל כבודו ויקר תפארת מלכותו.

בימות החול - תודה, בשבת - שיר

והנה השבח על חסדו אשר עושה איתנו יש בו גם

כלפי עצמנו וצרכינו, יום השבת כולו יום ה' הוא, ואופי המבט ביום זה הוא לראות בכל דבר את כבוד ה', ואף הטובות והנפלאות של הבריאה משמשים עבורינו ככלי לראיית כבודו יתברך.

וגם הבריאה עצמה מסוגלת ביום השבת למבט זה ורגש זה, שנראה בה יותר כבוד ה' וגדולתו. ועיין בזוהר שכתב על מזמור זה 'השמים מספרים כבוד א-ל' שהוא נאמר על יום השבת, שבו מזדהר ומתנוצץ כבוד א-ל מתוך מציאות השמים - כד נהיר ימאמא ביומא דשבתא, סליקו דחווה סליק בכלהו עלמין, בנייאחא בחווה, כדן 'השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידי מגיד הרקיע'. מאן שמים, אלן שמים דשמא עילאה אתחזי בהו, דשמא קדישא אתרשים בהו. מספרים, מאי מספרים, אי תימא כמאן דמשתעי סיפור דברים, לאו הכי, אלא דנהרין ונציצין בנציצו דנהורא עילאה (ח"ב קלו):

טוב להודות לה'

ההבדל בין הזמירות הנאמרים בשבת לבין הזמירות בימות החול יש בו עומק נוסף, והיינו כי בימות החול נובעת אמירתם מתוך תחושת חוב ומילוי תפקיד. שמתוך ראיית גודל טובו ונפלאותיו של הקב"ה בבריאה, מתעורר חוב לשבחו ולזמר לפניו. אולם בשבת קודש, השירה נובעת מתוך רגשי הלב, מאחר שהנפש צמאה וכמהה להקב"ה מעלה היא שבחים וזמירות לפניו, הנשמה עורגת אל ה' ומשתפכת בשירה ורננה.

בימות החול מתחילים פסוקי דזמרה ב'מזמור לתודה' אשר תוכנו הוא תודה על כך שה' הוא אלוקינו, ומשום כך אנו מחוייבים לעבדו. והמזמור מצווה עלינו - 'עבדו את ה' בשמחה' 'בואו שערי בתודה'. העבודה היא מחמת החובה, 'כי הוא עשנו ולו אנחנו'. אולם בשבת אין עוסקים בעבודה מחמת חוב וצווי, אלא 'טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליו, עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור', הנפש משתוקקת מעצמה להודות לה', כיון שהוא 'טוב' להודות, 'כי שמחתי ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן', מעצמו חפץ האדם לזמר ולרנן לה'.

ועיין בספר 'סידורו של שבת' (שורשה ענף ה עלה) שכתב על אמירת השבחים ופסוקי דזמרה - ולא הוא כדיבורו של חול, שהוא בהיפוך, שאף ההודאה וענין השירה שלהם הוא בחינת עבודת המלך, כי חובת כל היצורים כאמור למעלה, וגם לקבל מהם מנות המלך. ונהפוך הוא ביום שבת, שבחינת השבח שבפיהם

הוא עבור רב שמחתם ותענוגם במה שזכו להקביל פני אביהם שבשמים וכו'.

הלל הגדול

בסדר התפילה שתיקנו הקדמונים תיקנו להוסיף בפסוקי דזמרה בשבת את ה"הלל הגדול" והוא מזמור 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו הודו לאלוקי האלוקים כל"ח וגו' (תהילים קלו).

תוכן מזמור זה, הוא הלל והודאה על טובו וחסדו של הקב"ה עם הבריאה בכלל ועם כנסת ישראל בפרט. מתחיל מבריאת העולם לעושה השמים בתבונה, לרוקע הארץ, אורים גדולים, ואחר כך מהלל על הנהגת ה' המיוחדת לישראל, למכה מצרים בבכוריהם ויוצא ישראל מתוכם, לגזור ים סוף לגזרים, למולך עמו במדבר.

ושיאו של המזמור - "נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו". וכמו שאמרו בגמרא - ולמה נקרא שמו הלל הגדול, אמר רבי יוחנן מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם, ומחלק מזונות לכל בריה (פסחים קיח).

הלל הגדול על הנהגת ה' המיוחדת לישראל

והנה מעיקר הדין מצינו אמירת הלל הגדול בליל פסח, כדאיאת בגמרא - תנו רבנן רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול דברי רבי טרפון. ויש אומרים ה' רועי לא אחסר (שם).

וכן מצינו חובת אמירתו כאשר גזרו תענית ציבור על הגשמים וירדו להם גשמים לפני חצות. כמובא במשנה תענית - מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם רבי טרפון צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב. ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול (תענית יט). וכן פסק ברמב"ם (הלכות תעניות פ"א ה"ז).

והביאור בזה, כי הלל הגדול הוא שבח על הנהגת ה' בחסדיו הגדולים. וחובת אמירתו היינו כשזה נראה לעין בעליל, וכגון במאורע של תענית ציבור על הגשמים, שקיבל ה' תפילותיהם של ישראל ונענה להם וירדו גשמים. וראו אז בעין את ההנהגה המיוחדת, של 'נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו', אזי מתחייב לקרוא את ה'הלל הגדול'.

ולדעת רבי טרפון - צריך לאמרו בליל הסדר. משום שנזכר בו ניסי יציאת מצרים למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו, ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו.

על הבריאה. ב. על ניסי יציאת מצרים. ג. על נפלאות ההנהגה התמידית ונתינת המזון. ונמצא שאמירתו בזמנים השונים באה בכל פעם מצד חלק אחר. שבתעניות שירדו להם גשמים אומרים אותו מצד 'נותן לחם לכל בשר'. ובפסח אומרים אותו גם מצד 'למכה מצרים בבכוריהם, לגזור ים סוף לגזרים וגו'. ובשבת אומרים אותו מצד 'לעושה השמים בתבונה, לרוקע הארץ על המים'.

ובשבת ויו"ט הוסיפו ממנהגא לומר הלל זה. ונראה שהיינו משום שיום השבת הוא יום שבח לה' לרגל השלמת מעשה ה' בבריאה, על כן תיקנו לאומרו מצד השבחים על הבריאה הכלולים בהלל הגדול - 'לעושה השמים בתבונה, לרוקע הארץ על המים, לעושה אורים גדולים. וגו'.

הנהגה הלל הגדול יש בו שלשה חלקי שבחים, א.

ביאורי עניינים

בענין זמן קריאת שמע

זמן שבני אדם שוכבים על מיטתם וישנים, דהיינו כל הלילה, אם כן גם 'ובקומך' יש לפרש כל זמן שבני אדם עומדים וניעורים, ותהא קריאת שמע של שחרית נקראת במשך כל שעות היום.

וחזינו דפשיטא ליה לחכמים ש'ובקומך' היינו רק שעת הקימה עצמה ולא כל העת שהוא נעור ובמצב קימה, שהרי לת"ק זמן קריאת שמע של שחרית הוא עד הנץ החמה, שהוא שעה שבני אדם עומדים וקמים משכיבתם, ולרבי יהושע זמנה עד שלש שעות משום שדרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות. כדתנן לקמן (ס): ומאחר דפשיטא ליה לרבנן ש'ובקומך' הכוונה שעה שבני אדם עוסקים בקימה, א"כ מנא להו לחכמים לומר ד'ובשכבך' מתפרש באופן אחר מ'ובקומך', שהכוונה כל זמן שבני אדם שוכבים.

ובאמת גם עצם הדבר תמוה, דאף שבפועל מתקיימת הקריאה בתחילת השכיבה, מ"מ איך יתכן שיסוד חובת הקריאה היא כל שעה ששוכבים, והרי בעת השינה אינו זמן ששייך בו כלל חובת קריאה.

עוד הקשו בראשונים דאם 'בשכבך' היינו כל זמן שבני אדם שוכבים, א"כ לפי מה דנקטינן כרבי יהושע דכל שלש שעות מיקרי ובקומך, משום שדרך בני מלכים לעמוד בשלוש שעות, יהא נמשך זמן קריאת שמע של ערבית עד שלש שעות ביום, שהרי בני מלכים גנו עד שלש שעות, והווי זמן של 'בשכבך'.

שיטת ספר החינוך דפליגי אם אזלינן בתר רוב בני אדם

ועיין בספר החינוך שפירש בדעת חכמים, דלא

פלוגתת חכמים ורבי אליעזר בפירוש 'ובשכבך'
במשנה ריש ברכות - 'מאימתי קורין את שמע ערבית, וכו' עד סוף האשמורה הראשונה, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים עד חצות. רבן גמליאל אומר, עד שיעלה עמוד השחר'. ומבואר בהמשך המשנה שגם חכמים ס"ל כרבן גמליאל דמדאורייתא זמנה כל הלילה, ומה שאמרו עד חצות הוא תקנה מדרבנן, כדי להרחיק את האדם מן העבירה.

ובטעם מחלקותם, דעת רש"י דפליגי רבי אליעזר וחכמים במשמעות 'בשכבך', דלחכמים פירושו הוא כל זמן שבני אדם שוכבים ומשום הכי זמנה כל הלילה, ואילו רבי אליעזר ס"ל ד'בשכבך' הכוונה היא הזמן שבני אדם הולכים לשכב. ורוב בני אדם הולכים לישן עד סוף האשמורה הראשונה.

כדמבואר ברש"י להלן שכתב על שיטת רבי אליעזר (שם ד. ד"ה אי כרבי אליעזר) - דאית ליה בשכבך כל זמן שבני אדם עוסקין לילך ולשכב, זה מקדים וזה מאחר. וכו', ולדידה - וודאי כל שדעתו לישן כבר שכב וישן. ועל שיטת חכמים ורבן גמליאל כתב שם - דמשמע ליה בשכבך, כל זמן שבני אדם שוכבים, ויש בכלל הזה כל הלילה.

הנהגה על ביאור זה בדעת חכמים ורבן גמליאל, דס"ל ד'בשכבך' אין פירושו שעת השכיבה שבני אדם עוסקים לילך ולשכב, אלא כוונת הפסוק כל שעה שבני אדם שוכבים. יש לתמוה דבפשטות 'בשכבך' הנו מקביל ל'בקומך', ומה נשתנה גדר 'ובקומך' מגדר 'ובשכבך', דכשם ש'ובשכבך' משמעותו לפי חכמים כל

נחלקו בפירוש מילת 'בשכבך', וגם הם סברי שהפירוש 'בשכבך' היינו שעה שהולכים לשכב, ובכל זאת ס"ל שזמן 'בשכבך' הוא כל הלילה, דאף שרוב העולם הולכים לשכב בתחילת הלילה, אולם מאחר שיש אנשים שמאחרים שעת שכיבתם, נחשב כל הלילה שעת שכיבה, שעד סוף הלילה עדיין יש בנמצא אנשים שהולכים לשכב.

זה לשונו במצוה תכ - 'ועוד שבני אדם חלוקים הם במדותם בענין השכיבה, יש מהם שאינם שוכבים עד חצי הלילה, ויש עד סופה וכו', ושעה שבני אדם קמין משמע להו מתחילת היום, וכו' עד שלש שעות שלמות. ולא משמע להו הקימה כל היום כמו השכיבה, שאין דרך אחד מבני אדם שהוא בריא שיקום ממיטתו בסוף היום או אפילו באמצעו'.

הנה מה שכתב לחלק בין שעת שכיבה שיש בני אדם המאחרים שכיבתם, לשעת קימה שבוה אין דרך בני אדם לקום בסוף היום, צ"ע, דאי אזלינן בזה בתר מיעוטא, לעולם ימצא מיעוט בני אדם הקמים באמצע היום או בסופו. ואם כן גם לגבי קריאת שמע של שחרית למה לא יהיה זמנה כל היום, מחמת מיעוט בני אדם שמאחרים קימתם עד סוף היום.

ועוד תמוה שהרי כלפי כל הלכות התורה אזלינן בתר רוב בני אדם, ומשום מה דווקא הכא אזלינן בתר יחידים שהולכים לשכב עד סוף הלילה. וכן כתב ב'כסף משנה' דלחכמים דס"ל דעד עלות השחר מיקרי בשכבך אין לפרש שהוא שעה שהולכים לשכב - 'על כרחך אין פירושו שבאותה שעה עולים על מיטתם לשכב, דאין דרך בני אדם לשכב באותה שעה, אלא פירושו שעדיין שוכבים על מיטתם, ואם כן בשכבך פירוש בעודם שוכבים והיינו לרוב בני אדם עד שיעלה עמוד השחר' (פ"א מהלכות ק"ש הלכה יג).

דעת הכסף משנה - דרבנן סברי בשכבך כל שעת השכיבה

הנה כי כן דעת ה'כסף משנה' (שם) דרבנן ס"ל ד'בשכבך' היינו כל שעת שכיבה [וכדעת רש"י שהבאנו לעיל], ומה שקשה מ'ב'קומך' דמבואר בגמרא דאינו כל שעת העמידה, מתרץ שבאמת מדאורייתא משמעותו כל שעת העמידה, ומן התורה אכן יכול לקרות ק"ש כל היום. ומה שקבעו חז"ל דסוף זמן קריאת שמע בהנץ החמה או בשלוש שעות הוא רק מדרבנן - 'משום דק"ל דצריך לסמוך גאולה לתפילה, ותפילות כנגד התמידין תקנום, והתמיד היה קרב עד ארבע שעות,

ואם כן קודם צריך לקרות קריאת שמע, ולכן הקדימו זמנה עד סוף שלש שעות, ואסמכוה אקרא ובקומך בשעה שדרך בני אדם קמים וכו' (שם).

והנה כל האחרונים תמחו על זה ונחלקו עליו, שפשטות הגמרא מוכח שאחר שלש שעות הוא סוף הזמן מדאורייתא. ועיין במ"ב (סימן נח ס"ק כז) שהסכמת כל הפוסקים שאין מצות קריאת שמע נמשכת אלא עד שלש שעות ואחר כך אינו מקיים מצות ק"ש. אלא טוב שיקראנה כדי לקבל עליו עול מלכות שמים.

ובעיקר דבריו, דנקט שפשטות כוונת 'ב'קומך' הוא כל זמן העמידה כשהוא נעור, יש לתמוה שהרי הסדר בכל לשונות התורה הוא 'לא זו אף זו', ואם 'ב'קומך' היינו זמן העמידה כשהוא נעור, א"כ הוי זה זמן החיוב הבסיסי והמחוייב ביותר לקריאת שמע, והיה לו להכתב ראשונה, ורק אחריו תבוא החובה לקרות גם 'בשכבך'. ומהא שהתורה סידרה 'ב'קומך' לאחר 'בשכבך' מוכח שיש כאן איזו תוספת חיוב, ואם כן הרי בהכרח ש'ב'קומך' הכוונה לשעת הקימה מהשינה.

וביותר עולה התמיהה מתוך כללות הפסוק, דהא כתיב תחילה 'בשבתך בביתך' דהיינו המצב הרגיל והמחוייב ביותר כאשר האדם בשעות פעילותו ויושב בביתו בישוב הדעת, שאז וודאי חייב לעסוק בתורה ובקריאת שמע. והוסיפה תורה דלא זו בלבד אלא אף בשעה שהוא טרוד בעסקיו גם כן חייב בזה והיינו - 'בלכתך בדרך' [וכפי שדרשו בגמרא דף יא. דהיינו בלכת דידך כלומר טירדת הרשות משא"כ בטירדה דמצוה פטור מק"ש], ושוב מוסיף הכתוב דאף בשעה של 'בשכבך' כאשר כבר מסיים את כל פעילותו ומתפנה למנוחה, שהיה מקום לחשוב שמא יפטר אז ממצות לימוד התורה וקריאת שמע, וגם אז חייבתו תורה. ומוסיף עוד בפסוק דגם בשעת קימה כלומר מיד בקומו משינתו טרם שנכנס להתעסק בסדר יומו, כבר מצוה עליו לקרוא את שמע ולעסוק בתורה. ויש גם לומר שמה שכתבה תורה בשכבך לפני בקומך היינו מחמת סדר הפעולות אצל האדם, שבתחילה שוכבים ואחר כך קמים מהשכיבה.

ועכ"פ לשני המהלכים האמורים, איך יתכן לפרש כהכס"מ ד'ב'קומך' על כל שעת העמידה, שהרי אין בזה שום הוספה על מה שנאמר תחילה 'בשבתך בביתך ובלכתך בדרך', ומה מוסיף הכתוב בזה.

א"כ מתוך הפסוק גופו מוכח ש'ב'קומך' אין הכוונה לכל שעות העמידה, אלא לשעת הקימה מהשינה.

ומעתה תחזור תמיהתינו משום מה 'בשכבך' מתפרש לחכמים ורבן גמליאל על כל שעות השכיבה, ולא רק על השעה שבני אדם עוסקים לילך ולשכב.

הפולוגתא בגדרי השכיבה הקובעים להלכה

והנראה בזה, דלא נחלקו רבי אליעזר וחכמים במשמעות 'בשכבך', דלכולי עלמא היינו בשעה שבני אדם הולכים לשכב, וכמו ש'בוקומך' הכוונה בשעה שקמים משכיבתם. ומה דס"ל לרבנן שכל הלילה הוא זמן 'בשכבך' אינו משום שבני אדם שוכבים אז, אלא מטעם שכל הלילה הוא זמן מתאים ונכון לילך לשכב בו אם מאיזה סיבה שהיא התעכב עד עתה, ולכן נחשב כזמן של 'בשכבך'. אולם מה שיש בני אדם המאחרים קימתם במשך כל היום, אין זה מחשיב את כל היום לשעה של 'בוקומך'. וכדלהלן.

וביארור הענין הוא, דזה פשוט שאין כוונת 'בשכבך' ובוקומך' כל שכיבה וקימה של האדם, דאטו אם ישכב האדם ויקום כמה פעמים ביום יתחייב לקרוא קריאת שמע בכל קימה ושכיבה, ואין 'בשכבך' מתייחס אלא לשינה העיקרית של האדם בדרכו של עולם שהיא שינת הלילה, כאשר הולך לשכב לשינת הלילה, וכן 'בוקומך' היינו קימה משינת הלילה. וכמו שדרשו חז"ל בספרי והובא ברש"י על פסוק זה (דברים ו, ז) - 'ובשכבך - יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובוקומך, יכול אפילו עמד בחצי הלילה, ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך, דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה'. [ועיין ספר 'גור אריה' למהר"ל על דברי רש"י אלו, שביאר עומק דבריהם איך ילפינן זאת, עיי"ש]. הרי להדיא שאין כל קימה ושכיבה במשך היום מחייבת קריאת שמע, אלא בזמן השכיבה ובזמן הקימה כדרכו של עולם, כלומר שכיבה לשינת לילה, והקימה מאותה שינה, דהיינו קימה משינת לילה.

ומעתה יבואר, דכאשר האדם מאחר שכיבתו והולך לישן אפילו בסוף הלילה, בכל זאת הליכתו לשכב היא עבור שינת הלילה שהיא השכיבה שעליה דיברה תורה, ולכן לא איכפת לן הא שרק מיעוט אנשים נוהגים כן, שאין הדבר נקבע מצד הנהגת האנשים, אלא הוא תלוי בעצם צביון הזמן, אם הוא זמן הראוי עדיין ללכת לשכב בו שינת לילה. ונקטינן דכל הלילה הוא זמנו, כי כל אדם בעולם אילו היה מתעכב מלישן עד סוף הלילה, עדיין היה הולך לשכב עבור שינת הלילה, ונמצא שהוא שנת שכיבה לכל העולם.

ברם, לגבי הקימה אין נחשב קימה משינת הלילה

רק כאשר קם בסיום שינת הלילה, דהיינו לת"ק עד הנץ החמה ולרבי יהושע עד שלש שעות, אבל אם המשיך לישן לאחר מכן, הרי עבר משינת לילה לשינת יום. כי מעתה אין שינתו נחשבת כהמשך שינת הלילה, כלומר דכשהגיע סוף שלש שעות, נסתיימה אצלו שינת הלילה ועבר בלי הפסק משינת לילה לשינת יום, וממילא עמידתו וקימתו עתה היא עמידה משינת יום, ואין זה 'בוקומך' שאמרה תורה, וכדילפינן בספרי דהקימה משינת יום אינה מחשיבה את הזמן לשעה של 'בוקומך'.

ומעתה תתיישב הקושיא - מה טעם אין זמן 'ובשכבך' נמשך עד שלש שעות ביום והלא בני מלכים עדיין שוכבים. כי מאחר שבזמן השכיבה לשינת הלילה הכתוב מדבר, הרי כיון שהאיר היום שוב אין מקום וטעם להתחלת שינת הלילה, ואם ראו חכמים להאריך זמן 'בוקומך' עד שלש שעות, אין זה אלא לענין סיום והשלמת שינת הלילה, אך לאחר שלש שעות, שינת הלילה נסתיימה זה מכבר, ומעתה ישן הוא שינה של שחרית, שאין זמן הקימה ממנה נחשב שעה של 'בוקומך'.

הפולוגתא בק"ש של שחרית תליא באותה סברא

ביארנו דשיטת רבי אליעזר שהפסוק 'בשכבך' קאי על מציאות 'מנהג בני אדם' בשעה שהם הולכים לשכב, וזה נקבע כפי מנהג הרוב, דהיינו עד סוף האשמורה הראשונה. ולשיטת רבנן הפסוק קאי על 'עצם הזמן' כלומר כל עת שהוא זמן ראוי לשכיבת לילה, ומכיון שכל הלילה הוא זמן הראוי לילך לשכב לשינת הלילה, לכן זמן ק"ש של 'בשכבך' הוא כל הלילה.

והנה כמו כן נחלקו במשנה שלאחריה לגבי תחילת זמן ק"ש של שחרית - 'מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר, בין תכלת לכרתי' (ברכות ט).

ונראה דאזלי בזה לשיטתייהו, דלדעת חכמים סגי באור קלוש שניתן להבחין בו רק בין תכלת ללבן, דלשיטתם אם אך הוא זמן שהקימה בו תהא נחשבת קימה משינת לילה, הרי הוא כבר זמן קימה. אבל רבי אליעזר אזיל לשיטתו דס"ל שהדבר תלוי במנהג בני אדם, ולהכי בעי זמן שהאור רב בו, דהיינו משיכיר בין תכלת לכרתי, שאז כבר מנהג רוב בני אדם לעמוד.

ולגבי גמר זמן ק"ש של שחרית אמרו במתניתין - 'וגומרה עד הנץ החמה, רבי יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות' (ט:).

כי עד שעת הנץ החמה הוא שעה שרוב בני אדם קמים משינתם, כדכתיב 'תזרח השמש וגו' יצא אדם לפעלו' (תהילים קד). [וכן הרי זמן תפילה לכתחילה הוא בשעת הנץ החמה כדילפינן (שם) מקרא ד'יראוך עם שמש']. ועיין בגמרא לקמן (כה:): דמה דאיתא במשנה 'עד הנץ החמה' היינו המשך דברי רבי אליעזר.

ונראה דגם בזה נחלקו באותה מחלוקת, ורבי יהושע כרבנן ס"ל, דאזלינן בתר עצם הזמן אם הוא זמן מתאים לקימה. ועיין בסוף דברי ה'כסף משנה' הנ"ל, שהקשה 'אטו בני מלכים רובא דעלמא נינהו'. אכן לפי מה שביארנו אתי שפיר, שעל ידי מנהג בני מלכים ידעינן שעדיין נחשבת השינה בשלש שעות אלו כהמשך של שינת הלילה, כלומר שלמרות ששלוש שעות אלו הם כבר בתוך היום, בכל זאת מי שממשיך שינתו עד שעה זו נחשב שהמשיך את שינת הלילה, וממילא כשמתעורר לקום הריהו עומד וקם עתה משינת הלילה שנמשכה עד עכשיו. ומשום כך הרי עצם הזמן הזה הוא שעה הראויה לקימה משינת הלילה, ושפיר הוי 'בקומך'. ולא איכפת לן הא שרק בני מלכים ישנים עד אז, שהרי כאמור, אין מנהג בני אדם סיבת הדבר, אלא הדבר תלוי בעצם הזמן אם הוא מתאים לקימה משינה של יום, ומנהג בני מלכים הוא רק גילוי מילתא על הזמן של שלש שעות.

וכן רבי אליעזר אזיל בזה לשיטתו דס"ל דאזלינן אחר מנהג בני אדם, ומכיון שרובם קמים עד הנץ החמה, לכן רק עד אז קרינן ביה 'בקומך'.

הזמן שבין עלות השחר לנץ החמה

ויש להוסיף לגבי 'בקומך' שהיינו רק כאשר היא קימה אחרי סיום שינת הלילה, אבל אלו שקמים באמצע הלילה אף שהיא קימה משינת לילה אבל אין זו קימה מעלייתא מכיון שהוא קם באמצע שינת הלילה, כלומר, שהמשכים לקום לפני עלות השחר מכיון שעדיין הוא זמן שינה, אין זה נחשב קימה, אלא הפסקת השינה וויתור על שינת הלילה, ורק אחר עלות השחר נחשב לזמן של 'בקומך'.

ולמרות שיש בני אדם שקמים לפני עלות השחר, בכל זאת אין זה גורם להחשיב את הלילה כזמן של 'בקומך', כי כבר ביארנו שאין הדבר נקבע במנהג בני אדם, כי בכל שעה יש בני אדם שהולכים לשכב או קמים, אלא הדבר תלוי בהגדרת מעשה השכיבה שלהם, אם היא שכיבה עבור שינת לילה, ואם היא קימה של סיום שינת הלילה, או לא.

ומשום הכי בשעה שבין עלות השחר עד הנץ החמה הוא סוג זמן המתאים לשינה, כלומר שראוי גם ל'בשכבך', כי מי שהולך לשכב עתה הרי זה עדיין נחשב לשכיבה של שינת לילה, מכיון שעדיין חשוך ולא האיר היום, וגם הוא שעה של 'בקומך' שמי שקם בשעה זו היא קימה מעלייתא משינת הלילה, אחר שכבר עבר הלילה ועלה השחר.

כלומר, בעיצומו של יום אין זה קימה משינת הלילה, שהרי שינת הלילה נסתיימה זה מכבר, ומאידך, בעיצומה של הלילה גם אין זה נחשב קימה כי אם הפסק באמצע השינה, ואם כן בשניהם אין זה 'בקומך'. ורק מעלות השחר עד הנץ החמה הוא זמן שקימתו בו היא קימה משינת הלילה, ואז הוי 'בקומך'. אלא שעד שלוש שעות נמי נחשב עדיין המשך של שינת הלילה, וכמו שביארנו.

ובזה יבואר היטב סוגיית הש"ס (ברכות ה:): 'פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים, וכו' ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה'. עיי"ש בראשונים ר"ף ורא"ש ורמב"ם דתרי לישני שבגמרא לא פליגי, אלא הזמן שבין עלות השחר להנץ החמה הוא זמן שראוי גם לקריאת שמע של ערבית למי שנאנס ולא קרא עד אז, וגם כבר יכול לקרוא אז ק"ש של שחרית, וכדנבאר בגמרא שם משום ד'איכא אינשי דגנו בההיא שעתא' ו'איכא אינשי דקיימי בההיא שעתא'. וכך נפסק להלכה בשו"ע (סימן נח סעיף ה) 'אם נאנס ולא קרא ק"ש ערבית עד שעלה עמוד השחר, כיון שעדיין לא הנץ החמה קורא קריאת שמע ויוצא בה ידי חובת קריאת שמע ערבית'.

ולכאורה הוא תמוה דממנ"פ אם הוא זמן של 'בשכבך' הרי אינו זמן של 'בקומך'. וכמו כן עצם הדבר צריך ביאור כמו שהקשה הכס"מ שהרי אין דרך בני אדם ללכת לשכב אחר עלות השחר.

אולם לפי מה שביארנו לא קשה מידי שאין הדבר תלוי במנהג בני אדם, אלא בזה שהוא סוג זמן שההולך לישן בו נחשב לו כשינה של לילה. וכל זמן שלא הנץ החמה עדיין כלול בסוג זמן זה, ורק לאחר הנץ החמה מי שהולך לשכב אז, אינה שכיבה של שינת לילה אלא הוי שינת יום. אלא שאם שכיבתו בשעה זו היא כהמשך לשינה שהחלה בלילה, אזי נגררת אחריה ונחשבת כשינת לילה.

טבת תש"פ

בעזרת השם יתברך

הודעה חשובה

עם הופעתו בשעה טובה של הכרך החדש ספר

במדבר חלק א'

הננו להודיע לחברי ומנויי המכון שהספר נשלח
לכל נציגי המכון בבתי הכנסת שעל ידי קהילתנו

בית שמש

קריה: הרב אברהם צבי אקער שליט"א
0527654776

רמה: הרב אלקנה ויסנשטרן שליט"א
0527636603

חפציובה: הרב פישל שלוינגר שליט"א
0527650108

מודיעין עילית

הרב אליהו קירשנבוים שליט"א
0527127701

ירושלים

בית המנסת המרכזי מנחת יצחק
עבודת ישראל: הרב שלמה ולמן רוזנברג שליט"א
0548444167

ביתר עילית

גבעה א': הרב יעקב לינדר שליט"א
0533111911

שכונת הגפן: הרב נחום גוטפרב שליט"א
0504123764

שכונת התמר: הרב אברהם אייזנאך שליט"א
0527683030

חברי המכון מתבקשים לפנות אל הנציגים
לשם קבלת הספר ללא תמורה
כמו כן ניתן להשיג את הספר בתשלום אצל הנ"ל
וכן בחנויות הספרים ובמשרדי המכון

בברכת התורה

הנהלת מכון כתבי בן מלך

'בן מלך' - להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות

כמו כן ניתן להצטרף לקבלת עלון "אוצרות בן מלך" שיוצא לאור מידי שבוע
בכתובת המייל: mechonbenmelech@gmail.com